

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף מורשת

תרבות יהודית- ישראלית
תכנית לימודים בחינוך הממלכתי
כיתות א-ט

תשע"ז

תוכן העניינים

5.....	מבוא
5.....	רציונל
6.....	רקע
9.....	מטרות מרכזיות
10.....	שיקולים ועקרונות פדגוגיים מרכזיים בבניית תכנית הלימודים
13.....	דרכי הוראה והערכה
14.....	טבלה מתקלף ל נושאי תכנית הלימודים בכיתות א-ט

צוות כתיבה

ריכוז ועריכה

צילה מירון-אילן, מנהלת אגף מורשת ומפמ"ר מחשבת ישראל (ממלכתי), משרד החינוך
אריאל אביב, מדריך מרכז ארצי ומורה למחשבת ישראל ותרבות יהודית-ישראלית
ד"ר אשר שכטר, ממונה תכניות לימודים, אגף מורשת, משרד החינוך
יוספה משולם, מפמ"ר תורה שבעל פה ומשפט עברי (ממלכתי), משרד החינוך

ייעוץ אקדמי

ד"ר חנוך בן-פזי, המחלקה לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן; מכללת סמינר הקיבוצים
פרופ' יונתן כהן, מנהל מרכז מלטון לחינוך יהודי, האוניברסיטה העברית, ירושלים
ד"ר ענבר גלילי-שכטר, מנהלת מכון "כרם" לחינוך יהודי-הומניסטי, ירושלים

חברי ועדות התכנית

ד"ר אשר שכטר (מרכז ועדת משנה ט), ממונה תכניות לימודים באגף מורשת
אביה פינקלשטיין, מורה ומדריכה, מחשבת ישראל ותרבות יהודית ישראלית
איציק רבי, מדריך ארצי ומורה לתורה שבעל פה ומשפט עברי
איריס סבן, צוות תרבות יהודית-ישראלית, מט"ח
אריאל אביב, מורה ומדריך מחשבת ישראל ותרבות יהודית-ישראלית
גילית רן, מורה לתורה שבעל פה ומשפט עברי, ביה"ס אליאנס, חיפה
דפנה קרא, מדריכה ומורה לתרבות יהודית-ישראלית, בי"ס דורות, מודיעין
ורד פז-צוק, מורה ומדריכה לתורה שבעל פה ותרבות יהודית-ישראלית
טליה אפיק, מורה ומנחה לתרבות יהודית-ישראלית, בי"ס המסורתי ומכללת אורות ישראל.
יעל גרוס-רוזן, (מרכזת ועדת משנה ה-ח), מנחה לתרבות יהודית-ישראלית, מכון שלום הרטמן
יהודית לקיצביץ, מדריכה פדגוגית במכללת דוד ילין, ירושלים
מיכל רוט-ברגר (מרכזת ועדת משנה א-ד), רפרנטית תרבות יהודית-ישראלית מחוז דרום, משרד
החינוך
מלי ניסים, מורה ומדריכה ארצית לתורה שבעל פה ומשפט עברי, תיכון ע"ש ברנר, פתח תקווה
סילביה טרכטנברג-עובדיה, מורה במכללת דוד ילין

חברי וועדת המקצוע

פרופ' רון מרגולין, יו"ר, ראש תכנית "אופקים", החוג ללימודי תרבות עברית, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב

צילה מירון-אילן (מרכזת), מנהלת אגף מורשת ומפמ"ר מחשבת ישראל ממלכתי, משרד החינוך

ד"ר אביטל דוידוביץ-אשד, עמיתת מחקר בתרבות ישראל, אוניברסיטת תל אביב

איציק רבי, מדריך ארצי ומורה לתורה שבעל פה ומשפט עברי

אסתי שחר, מנהלת ביי"ס יסודי "זיכרון יוסף", חיפה

אריאל אביב, מדריך מרכז ארצי ומורה למחשבת ישראל ותרבות יהודית-ישראלית

אשל קליינהאוז, מנהל ביי"ס על יסודי בית חינוך משותף, חוף השרון

ד"ר אשר שכטר, ממונה תכניות לימודים, אגף מורשת, משרד החינוך

דוד ביטון, מפתח תכניות בכי"ח, מנהל פדגוגי צעירים בירוחם

דליה הלוי, מפמ"ר עברית בבתי הספר היסודיים, משרד החינוך

ד"ר חנוך בן-פזי, המחלקה לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן, סמינר הקיבוצים

פרופ' יונתן כהן, מנהל מרכז מלטון לחינוך יהודי, האוניברסיטה העברית, ירושלים

יוספה משולם, מפמ"ר תורה שבעל פה ומשפט עברי (ממלכתי), משרד החינוך

ד"ר ענבר גלילי-שכטר, מנהלת מכון "כרם" לחינוך יהודי-הומניסטי, ירושלים

ציפי שאבי, מורה ומרכזת חינוך יהודי, מודיעין

שירה אקרמן שמחוביץ, מרכזת הגיל הרך, רשת בתי ספר תל"י

”דור מחדש ויוצר איננו זורק אל גל האשפה את ירושת הדורות ...

יש שהוא נאחז במסורת קיימת ומוסיף עליה.

ויש שהוא יורד לגלי גרוטאות, חושף נשכחות, ממרק אותן מחלודתן,

מחזיר לתחייה מסורת קדומה שיש בה כדי להזין את נפש הדור המחדש.”

ברל כצנלסון, מתוך ”מהפכה ומסורת”¹

מבוא

רציונל

תכנית הלימודים בתרבות יהודית-ישראלית נועדה לחזק ולהעמיק את הזהות היהודית-ציונית-ישראלית של תלמידי מערכת החינוך הממלכתית, את תחושת השייכות שלהם, אחריותם ומחויבותם לעמם, למורשתם ולתרבותם. היא מבקשת להפגיש את התלמידים² הלומדים במערכת החינוך הממלכתית עם היצירה היהודית לדורותיה, עם הערכים היסודיים המגולמים בה ועם ביטויים חווייתיים ומעשיים של ערכים אלה באורחות חיים יהודיים.

התכנית מבקשת לחשוף את הלומדים ליהדות משמעותית, רבת-פנים, רלוונטית לחייהם כאן ועכשיו, בתוך הקשר ישראלי רחב, ולתת בידיהם ידע נרחב ומעמיק, חוויות עשירות וכלים מגוונים וחדשניים לפיתוח אישיותם וזהותם של התלמידים כיהודים, כישראלים וכבני-אדם. בתכנית הלימודים ניתן מקום מרכזי ללימוד מעמיק של מקורות מגוונים מ”ארון הספרים היהודי” כנדבך וכמשאב חיוני, מכונן ומעורר מחשבה והשראה בתהליך פיתוח האישיות והזהות של הלומדים. בתוך כך, להעמיק את יכולתם לקיים דיאלוג קשוב ומכבד בין זהויות שונות בחברה הישראלית. נקודת המוצא הערכית מאפשרת את הדגשת המשותף והמאחד שבין חלקי החברה דרך ערכים מכוננים משותפים המצויים בבסיס התכנית. בנוסף, הכוונה היא לעודד את התלמידים לקחת חלק פעיל בפיתוח תרבות יהודית-ישראלית במרחב, באקלים הבית-ספרי ובקהילה גם בהמשך חייהם – כבוגרי מערכת החינוך.

השם תרבות יהודית-ישראלית מורה על כך שמדובר בלימודי התרבות היהודית מנקודת מבטם של יהודים ישראליים השונה מנקודת מבטם של יהודי התפוצות כיום כמו גם מנקודת המבט של היהדות המסורתית שלפני הציונות וקום המדינה. ההבדל מתבטא בשני מוקדים מרכזיים, שהם בעלי חשיבות מכרעת בתפיסת המקצוע, מטרותיו ותכניו:

ראשית – תרבות יהודית-ישראלית כוללת את היצירה היהודית החדשה – הציונית והישראלית – כחלק בלתי נפרד מ”ארון הספרים היהודי”;

¹ בתוך: במבחן, ת”א, 1935

² המסמך כתוב בלשון רבים כמתייחס ללשון זכר ולשון נקבה כאחד.

שנית – תרבות יהודית-ישראלית עומדת בסימן אתגרי הקיום הריבוני במדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, בהם האתגרים חברתיים, הכלכליים, הביטחוניים והממלכתיים ואתגרי החיים הדמוקרטיים במדינה, תוך כיבוד והכרה של כלל האוכלוסיות, האזרחים, הדתות והתרבויות שבה.

המושג "תרבות" יהודית כולל בתוכו, בין היתר, מרכיבים דתיים, מוסריים, רגשיים, עממיים, אומנותיים, חברתיים, לאומיים ומשפטיים, וככזה הוא מכוון למגוון צרכים, וליצירת קשר וזיקה ביניהם. יתירה מזו, השם תרבות יהודית-ישראלית מצביע גם על כך שמדובר בתפיסת יהדות המניחה המשכיות, התפתחות ורצף פרשני בין המקורות היהודיים ההיסטוריים לבין היצירה היהודית והישראלית המודרנית. תפיסה זו נשענת על מודעות עמוקה לאופייה ההיסטורי של היהדות, המניחה רצף תוך כדי שינוי מתמיד באופייה ובמרכיביה השונים של התרבות היהודית. כך למשל, המרכיב הדתי בתרבות היהודית, הכולל את מושג האלוהים, וכן היבטים שונים של קדושה ופולחן, התגלות והשגחה ועוד, התפתח במהלך ההיסטוריה היהודית גם כביטוי ליצירה רוחנית, להשראה דתית, לתודעה מוסרית ולעשייה חברתית של יחידים וקהילות. מכלול מרכיבי התרבות שהלכו והתפתחו לאורך ההיסטוריה היהודית, כללו במאה הקודמת גם את המפעל הציוני, וזה הכין את התשתית להקמת מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי, המאפשרת ליהודים לשוב ולהתקיים כישות פוליטית מדינית בהיסטוריה המודרנית. אופייה הפרשני של התרבות היהודית הוא שאפשר לה לחדש שוב ושוב את מובנם של המקורות הקדומים, לבחור וליצור בתוכם ומתוכם, להיפתח לתרבויות הסביבה ולאתגרי הזמן, ולקלוט לתוכה נתונים חדשים ומהפכניים תוך כדי שמירה על תחושת ההמשכיות והנאמנות. מקורות אלו היוו כל הדורות מקור לא-אכזב לערכים ואורחות חיים ולתעצומות נפש, והם עודם מהווים משאב תרבותי ורוחני גם ואולי אפילו ביתר-שאת בעידן המודרני.

הנחות יסוד אלה מהוות בסיס לתכנית הלימודים שלפנינו בתרבות יהודית ישראלית. התכנית מנסה אפוא לתת מענה לשלל מרכיבי התרבות (על הזיקות ביניהם) כחלק בבניין הזהות, וכן להציג עמדה מורכבת שלפיה היהדות והישראליות, עבר הווה ועתיד, יכולים וצריכים לחבור יחדיו בעיצוב זהותו של אדם מישראל.

רקע

השאיפה היא לעצב מחדש באמצעות מקצוע זה את תפיסת החינוך היהודי ואת העיסוק בשאלות של זהות יהודית במערכת החינוך הממלכתית, לאור השינויים המהותיים שהתרחשו בעשורים האחרונים הן בתפיסות היהדות בחברה הישראלית ובמרחב הציבורי בישראל, והן בתכניות הלימודים במערכת החינוך הממלכתית. בעבר כללו תכניות הלימודים בספרות עברית ובהיסטוריה של עם ישראל יחידות שונות שהוקדשו לתולדות עם ישראל וליצירה היהודית העיונית והספרותית בימי בית שני, בימי הביניים ובעת החדשה, אך כבר שנים רבות פרקים אלו אינם כלולים כחובה בתכניות הלימודים. במקביל, לימודי תורה שבעל פה שהיו מקובלים בעבר בביה"ס הממלכתי היסודי, נעלמו כליל. היעלמותם של מרכיבים אלה הפכה את המקרא לטקסט היהודי היחיד הנלמד כחובה (וכמקצוע ליבה לזכאות לבגרות) בכל בתי הספר הממלכתיים (למעט

תלמידים שבחרו ללמוד תורה שבעל-פה ומחשבת ישראל ברמה מוגברת בחטיבה העליונה). מצב זה מונע מרוב מוחלט של התלמידים המסיימים את מערכת החינוך הממלכתית היכרות משמעותית עם התרבות היהודית העשירה שהתפתחה לאחר תקופת המקרא משלהי ימי הבית השני ואילך, ועד ערב התקופה הציונית (הקפיצה הידועה "מן התנ"ך לפלמ"ח"). תרבות יהודית זו היא שעיצבה את חיי היהודים במהלך אלפיים השנים האחרונות, בין אם שימרו אותה כלשונה, ובין אם מרדו וחידשו בה או שימרו רק חלקים מתוכה החל מראשית ימי האמנציפציה באירופה ועד ימינו, ויצרו לאורה וכנגדה מגוון זהויות יהודיות חדשות.

הירידה החמורה במעמד של לימודי היהדות בחינוך הממלכתי תרמה להתגברות תחושות ניכור הולכות וגוברות של תלמידים כלפי מורשתם ושימשה רקע להקמת ועדת שנהר. בהמלצותיה שפורסמו בשנת 1994 הוצגה הקריאה "לחתור ללימוד מקצועות היהדות באופן שידגיש את אופיים כמקצועות הומניסטיים, מנחילי תרבות וערכים, המעניקים כלים לבניית השקפת עולם"³, תוך התאמתם לאתגרי הזמן ולצרכיה ומאפייניה של אוכלוסיית התלמידים במערכת החינוך הממלכתית. בין מסקנות הדו"ח צוין כי "הוועדה סבורה כי יש להשתמש בפלורליזם של החינוך הכללי כמנוף להעמקה תרבותית, להעשרה ולהתנסות חינוכית משמעותית, תוך היענות לאתגרי התקופה. יש להפוך את בית הספר הכללי למוקד לפיתוח אופציות לקיום תרבותי יהודי ישראלי המשוחרר מתלות בסמכות ההלכה, המקיים זיקה לתולדות ישראל וליצירה ממגוון היבטים, תוך ביקורת וחידוש". עוד נקבע שם כי "על תכנית הלימודים לגבש שיטות ודרכי עבודה מגוונות התואמות את צורכיהן של אוכלוסיות התלמידים השונות" בחינוך הממלכתי. כל זאת מתוך רצון להפוך את לימודי היהדות ללימודים בעלי משמעות חיובית ולא מנוכרת, אשר יתרמו לבניין זהותו ועולם הערכים של התלמיד בוגר החינוך הממלכתי בישראל.

את הצורך החיוני הגובר במתן מענה משמעותי ושיטתי לסוגיית החינוך הערכי וטיפוח זהותם היהודית-ישראלית של תלמידי מערכת החינוך הממלכתית יש לראות גם על רקע משבר ערכים האופייני לחברות מערביות פוסט-מודרניות רבות. לפי מחקרים רבים בשנים האחרונות⁴, החברה הישראלית, בדומה למדינות אחרות בעולם המערבי, מאופיינת במשבר ערכי חמור: צעירים חווים אבדן משמעות, ומנהלים את חייהם ללא מצפן ערכי ברור. יתרה מזו, מתבגרים רבים מתקשים כיום לחשוב באופן קוהרנטי ומושכל על סוגיות מוסריות עקב מחסור במיומנויות חשיבה בסיסיות. אחת הסיבות למצב זה נעוצה גם בתפיסה רווחת שלפיה, למערכת החינוך אין הסמכות לקבוע מהם הערכים או המטרות הערכיות שעל פיהם אמורים צעירים לעצב את חייהם. משבר ערכים זה אף הביא משרדי חינוך במדינות ה-OECD לקדם באופן מואץ תכניות לאומיות לחינוך ערכי לאחר תקופה של מחסור יחסי בתוכניות מסוג זה במחצית השנייה של המאה ה-20.

³ דו"ח ועדת שנהר: עם ועולם – תרבות יהודית בעולם משתנה, לבדיקת מצבם של לימודי היהדות בחינוך הממלכתי, משרד החינוך, ירושלים, 1994

⁴ ר' למשל אריאל שריד, חינוך לאתיקה ומוסר על פי תכניות הלימודים בישראל, פברואר 2012, סקירה ספרות כחומר רקע לעבודת ועדת המומחים לנושא "מחקר מתווה דרך: הצעה לארגון לימודים מחודש", היזמה למחקר יישומי בחינוך, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים; עוד בנושא: חינוך לערכים בעולם משתנה - אסופת ניירות דעה, הוועדה לנושא מחקר מתווה דרך: הצעה לארגון לימודים מחודש, היזמה למחקר יישומי בחינוך, עורכות: עפרה ברנדס ורעות יששכר, ירושלים, יולי 2013; <http://education.academy.ac.il>; במדור חומרי רקע

ההתמודדות עם אתגרי חינוך ערכי במאה ה-21 עומד כמובן על סדר יומה של מערכת החינוך בכללותה. בתחום לימודי היהדות בחינוך הממלכתי החל תיקון המצב לפני שנים אחדות עם כינונו של המקצוע "תרבות ישראל ומורשתו" הנלמד כיום בכתות ה' עד ח'.⁵ במקביל, מתקיימים מזה שנים, ובמגמת התחזקות מתמדת, לימודי "מחשבת ישראל" ו"תורה שבעל-פה" כמקצועות בחירה בחטיבה העליונה.

הקמת ועדת המקצוע "תרבות יהודית-ישראלית" וכתבת תכנית הלימודים החדשה נועדו להמשיך, להרחיב ולהעמיק את המהלך. חידושה ובשורתה של התכנית הנוכחית הם בשני אפיקים עיקריים: ראשית, הוא פורסת, לראשונה במערכת החינוך בישראל, רצף פדגוגי של לימודי היהדות והעמקת הזהות היהודית-ישראלית לכלל תלמידי מערכת החינוך הממלכתית מכיתה א' ועד כיתה ט'. שנית, משלבת בין המגמה לעסוק בזהות יהודית באופן רב-תחומי, יצירתי וחוויתי – כמתבקש מן המושג 'תרבות' – לבין ההכרח לפתח בסיס ידע ומיומנויות של אוריינות ולמידה המתחייבים מהאופי הדיסציפלינארי של לימודי היהדות ושל השפה היהודית, כשבראשם תורה-שבעל-פה ומחשבת ישראל, ולצדם תחומים תומכי זהות נוספים כמו ספרות ולשון עברית, היסטוריה של עם ישראל, מורשות אחרות ותרבות העולם, וכן תחומי האומנויות וכו'.

זאת ועוד, התכנית מנסה לענות על צורך ייחודי לתלמידי בתי הספר בחינוך הממלכתי: תלמידים אלה באים מבתים בעלי מגוון זהויות חילוניות ומסורתיות ולעתים אף דתיות, וכן מתוך מגוון של מורשות קהילות ישראל בארץ ובתפוצות. לגבי רבים מבוגרי המערכת הממלכתית הבאים מבתים חילוניים, הקשר בין ישראליותם ליהדותם הפך אתני בלבד, וכפועל יוצא מכך, חשים רבים מהם בנתק בין זהותם הישראלית לזהותם היהודית. מנגד, תלמידים רבים במערכת הממלכתית הבאים מבתים המגדירים את יהדותם כ"מסורתית" אינם מוצאים בתוכנית הלימודים הקיימת (מעבר ללימודי התנ"ך) מספיק תכנים יהודיים משמעותיים, וגם לא ביטוי מספק למורשת המשפחתית שלהם (מתוך עולם המנהגים והמסורות של עדות וקהילות ישראל). התכנית הנוכחית רואה לנגד עיניה את מגוון הזהויות של תלמידי מערכת החינוך הממלכתית, ומבקשת לתת להן ביטוי ומענה הולם, תוך עידוד להיכרות ולדיאלוג מכבד וסובלני בין זהויות תרבותיות שונות.

השיקולים המנחים את כותבי התכנית החדשה הם אורייניים וחוויתיים. התכנים מבוססים על לימוד שיטתי של טקסטים ועל הצעות לפעילות חווייתית נלווית אשר נבחרו בקפידה על פי קריטריונים שונים – אורייניים, תרבותיים וזהותיים – בהתאם לשלבי ההתפתחות של התלמידים בשכבות הגיל השונות. הנושאים, ההתנסויות והטקסטים נבחרו מתוך מגמה לחשוף את הקאנון היהודי-ישראלי בפני התלמידים, וליצור סביבו עניין, דיאלוג, חשיבה ויצירה. בתכנית מתקיים מתח בין הרצון שהתלמידים, מצד אחד, יתוודעו בצורה רצינית ומעמיקה לטקסטים ולהתנסויות חשובים בעיצובה של תרבותם לאורך דורות, ומן הצד השני, יוכלו לפתח בכוחות עצמם את זהותם האישית מתוך שיח פתוח וביקורתי עמהם. דמות הבוגר העולה מתכנית זו היא של אדם מישראל המכיר ומעריך את תרבותו על שלל אורותיה וצלליה, החותר להבנה משמעותית וחוויתית של מקורות ומרכיבי תרבותו, ומסוגל להעניק לה פרשנות אותנטית, לקרב ולהרחיק, לקבל ולדחות, וליצור בתוכה ומתוכה את הנדבך האישי והחברתי שלו בבניין זהותו ועיצוב

⁵ על השתלשלות הנושא במהלך שני העשורים האחרונים ראו למשל מחקר של מרכז המחקר והמידע של הכנסת: "היבטים אחדים של מצב לימודי היהדות בחינוך הממלכתי", מוגש לוועדת החינוך של הכנסת, מרס 2010.

התרבות היהודית. לפי תפיסה מורכבת זו, שאילת השאלות על מקורות התרבות ומרכיביה אמורה לשקף בה בעת עמדה עצמאית וביקורתית כמו גם זיקה, אמפתיה ושייכות אליהם.

מיותר לציין את מקומה המכריע של הכשרת המורים ופיתוחם המקצועי להטמעתה הראויה של תכנית זו ולהצלחתה. (מסמך נפרד מוקדש לנושא הכשרת המורים.)

מטרות מרכזיות

- טיפוח שייכות, הזדהות ואחריות של התלמידים לתרבותם, לעמם ולמורשתם היהודית-ישראלית.
- היכרות עם ארון הספרים היהודי לדורותיו על מגוון היצירות והקולות שבו ודרכים בלימודו כמרכיב יסוד בעיצוב זהותם של התלמידים.
- בירור ערכים מרכזיים המגולמים במקורות היהודיים ובזיקה לתרבויות העולם, תוך בחינת מימושם באורחות חיים ובמציאות החברתית בעבר ובהווה.
- רכישת ידע וכלים שתאפשר לתלמידים לפתח באופן אוטונומי זהות והשקפת עולם פלורליסטית וסובלנית כיהודים, כישראלים וכבני אדם.
- טיפוח המחויבות לערכים דמוקרטיים, יהודיים והומניסטיים כלל-אנושיים כחלק מזהות יהודית-ישראלית.
- העמקת מחויבות ערכית מעשית של התלמידים לקהילה, לחברה, למדינה ולעם היהודי על בסיס זהותם היהודית-ישראלית.
- יצירת שפה משותפת ובסיס ערכי לדיאלוג של בוגרי מערכת החינוך הממלכתית היהודית עם כלל החברה הישראלית.
- עידוד היווצרותה של תחושת בית בתרבות היהודית שתאפשר ותעודד תלמידים להעמיק את היכרותם עם היהדות, לשאוב ממנה מקורות להשראה ומשמעות לחייהם, וליטול חלק פעיל ביצירתה והתחדשותה.

שיקולים ועקרונות פדגוגיים מרכזיים בבניית תכנית הלימודים

תכנית הלימודים מבוססת על שני יסודות מארגנים החוזרים בכל שנות הלימוד :

א. הלימוד כולו מבוסס על שיח ערכי ומכוון אליו, על פי ערכי יסוד של המסורת היהודית וההומניסטית. הכוונה היא כי ערכים אלו יהוו תשתית תרבותית-ערכית-רוחנית לתלמידים ולבוגרים של מערכת החינוך הממלכתית, ויוכלו לשמש בסיס לשפה משותפת בחברה הישראלית בכללה. בכל שנה נידונים ערכי יסוד אחדים ובראשם "ערכים" (מובילים) (ראו להלן), העוברים כחוט השני במרבית תכני הלימוד והחוויה באותה שנה. יודגש כי הערכים המופיעים בתכנית, רובם ככולם, הם ערכים 'רכים' הטעונים בירור ולימוד בתהליך חינוכי של שיח פתוח ומכבד, ואינם בבחינת תכתיב מחייב של ערכים 'קשיחים' וסגורים. לעתים מדובר גם בערכים שונים המצויים לא פעם במתח זה עם זה (כגון שוויון ושונות, מסורת וחדוש, חירות ומחויבות), והכוונה היא לקיים סביבם דיאלוג בוחן וביקורתי המעלה גם דילמות, קונפליקטים ועמדות מורכבות, ומזמין גם חילוקי דעות ומרחב של הכלה וכבוד הדדי. הכול כמובן בהתאם לגיל ולשלב ההתפתחותי שבו נמצאים הלומדים.

ב. תכני הלימוד מחולקים מדי שנה לשלושה מוקדי תוכן : שניים מרכזיים (טקסטואלי-אורייני ותימטי-נושאי) בזיקה ישירה לערכים המובילים, והשלישי (לוח השנה העברי) משתלב בהם לאורך השנה, בסמוך למועדים נבחרים מדי שנה, בבחינת למידה "שהזמן גרמה". שנת הלימודים תתחלק בעיקרה לשניים : כל מחצית תוכל להתרכז יותר באחד משני המוקדים הראשוניים, כשהמועדים משתלבים במהלכם במסוך לזמנם בשנה. כמובן, למידה מיטבית של התכנית תחתור ליצירת רצף פדגוגי בין מוקדי התוכן השונים.

- i. מוקד לימודי ראשון מתרכז בלמידת **יצירה או יוצר** או ז'אנר מכוון מארון הספרים היהודי (כגון : פתגמים, משנה, מדרש, אגדה, ביוגרפיות וכד'); במוקד זה יינתן דגש על היכרות עם היצירה, מאפייניה ולשונה המיוחדים, מיומנויות למידה ייחודיות לה וכד'. הכוונה היא שהתלמידים ייחשפו בהדרגה לאורך שנות לימודיהם לנדבכים מרכזיים בארון הספרים היהודי.
 - ii. מוקד לימודי שני בכל שנה מתרכז בנושא תימטי מרכזי מן התרבות היהודית-ישראלית, שבמרכזו סוגיית **חיים וחברה** רלוונטית לשלב ההתפתחותי של התלמידים באותה שכבת גיל. מוקד זה המלווה את התפתחות התלמיד על רצף מעגלי החיים והחברה לאורך שנות לימודיו (כגון : חיזוק תחושת ה"יחד" עם תחילת הלימודים בכיתה א', ובהמשך מעגלי המשפחה, החברות, גיל מצוות, שייכות לעם ולמדינה). לימוד נושאי זה יתבסס על מקורות מגוונים על ציר היצירה היהודית לדורותיה, מן המקרא ועד ימינו, בדגש מיוחד על יצירה ציונית וישראלית עכשווית, תוך עמידה על הממד ההיסטורי והפרשני של המקורות והזיקות ביניהם, ובתוספת משמעותית של העשרה חווייתית והשקות בין-תחומיות רלוונטיות.
- שני מוקדים שנתיים אלו מהווים ציר מארגן העיקרי של כלל הלמידה.

כיוון שלוח השנה העברי הוא עוגן מרכזי בזהות היהודית-ישראלית, הוא אינו נושא התחום בשכבות גיל מסוימות, אלא הוא עובר כציר רוחבי בכל אחת משכבות הגיל. עם זאת, כדי להימנע מחזרה בלתי פוסקת על תכני לוח השנה, שנה אחרי שנה, דבר שבא בהכרח גם על חשבון תכנית הלימודים הכללית, נקבע כי נושאי לוח השנה יילמדו בראייה רב-שנתית, ספיראלית ובזיקה ישירה לתכנית הלימודים הכללית: במחזור ספירלי בן ארבע שנים – יילמדו בכל שנה ארבעה מועדים נבחרים (בהתאם להיקפם), במסגרת תכנית הלימודים באותה שנה, קרי: בזיקה ישירה לערכים המובילים באותה שנה ולשני מוקדי הלימוד: ארון הספרים היהודי ומעגלי החיים והחברה (למשל: ראש השנה באגדה, בשירה, במדרש; וכן – במשפחה, בטבע, בחברה וכו'). המבנה הספירלי המחזורי מאפשר חזרה אל המועדים השונים אחת לארבע שנים, תוך הרחבה והעמקה חדשים, כשבכל פעם המועדים נלמדים בדגש אורייני וערכי אחר. בנוסף, באחת מכיתות היסוד (כיתה ד'), יילמד הלוח העברי כנושא במסגרת המוקד "מעגלי החיים והחברה".

יודגש כי הציפייה היא שיתר המועדים שאינם כלולים בתכנית הלימודים בשנה נתונה יילמדו ויצוינו באופן פתוח וחוויתי גם מחוץ לשיעורי תרבות יהודית-ישראלית, בעיקר במסגרת שעות חינוך וחברה, מקצועות תומכי זהות אחרים, בתי מדרש, טקסים, וכד'. (המלצות ללימוד ופעילות סביב מעגל השנה מתפרסמות באתר אגף מורשת).

כאמור, למרות החלוקה התיאורטית לשלושה מוקדי לימוד (ולשתי מחציות), השאיפה היא ליצירת רצף שנתי ברמת הדגש הערכי, מיומנויות אורייניות ולימודיות אחרות, דרכי הלמידה וכו', ללמידה מיטבית.

מלבד עקרונות מארגנים אלה התכנית שלהלן מבוססת על **עקרונות ושיקולים פדגוגיים מרכזיים** נוספים:

- ג. **חוויה ולימוד:** תכנית הלימודים מדגישה את חשיבותה של החוויה כמרכיב מרכזי בלמידה משמעותית ומעוררת השראה, בדמות: פעילויות חברתיות שונות, משחק, סיור, טקסים, אומנויות, בתי מדרש, פעילות קהילתית. החוויה משמשת גם כמרכיב חשוב בלימוד הפורמלי והן כתוספת בתחום הבלתי-פורמלי (מחוץ לביה"ס או מעבר ליום הלימודים).
- ד. **משמעות ורלוונטיות:** תכני הלימוד ודרכיו יהיו רלוונטיים ומשמעותיים לעולמם ולחיהם של הלומדים בהתאם לגילם ובהתאם לזהותם כתלמידים במערכת החינוך הממלכתית.
- ה. **שפה ואוריינות:** טיפוח ידע, הבנה, רגישות אוריינית ויכולת שימוש במכמני השפה העברית על משלביה השונים ובהקשריה במקורות מהמקרא ועד ימינו. כל זאת, תוך הדגשת מקומן של השפה והאוריינות הלשונית והתרבותית כנדבך מרכזי בבניין זהות יהודית-ישראלית.

- ו. **אוטונומיה ואחריות של הלומד:** טיפוח לומד עצמאי בעל הנעה פנימית וחוש ביקורת, לנקיטת עמדה אישית, לבחירה מושכלת ולחירות ואחריות בבניין זהותו ובמקומו בחברה.
- ז. **התפתחות וספיראליות:** התכנית בכללה מבוססת על ספיראליות של תכנים, יצירות ומיומנויות, בהתאם לשלב ההתפתחות ולרלוונטיות לתלמידים בכל שכבת גיל. בשכבות הגיל הצעיר מצוי שלב ה"קסם", או השלב ה"מיתולוגי" בהתפתחות הפסיכולוגית קוגניטיבית. לפיכך הטקסטים שנבחרו לגילאי הקדם-יסודי ולכיתות היסוד הם טקסטים יותר נרטיביים ומכוננים (סיפורים, שירים, פתגמים), בבחינת "גירסא דינקותא". בהמשך יילמדו גם טקסטים מופשטים ומורכבים יותר, תוך עידוד שיח ביקורתי, המותאמים גם לאתגרי גיל ההתבגרות.
- ח. **בחירה:** בצד נושאי חובה המהווים את תשתית הליבה של התכנית, היצע התכנית כולל מגוון מקורות ונושאים לבחירה, על פי קריטריונים שונים, בבחינת "אין אדם למד אלא במקום שלבו חפץ".
- ט. **דיאלוגיות ושיתוף:** טיפוח יחס של כבוד וסובלנות לדעות שונות; פיתוח דרכי לימוד בית-מדרשיות הכוללות: כלים פרשניים, דיאלוגיים, חקרניים ושיתופיים, תוך כדי עידוד הקשבה, חשיבה, כישורי שיח, תרבות המחלוקת ופתיחות אל האחר.
- י. **בין הפרטיקולרי לאוניברסאלי:** טיפוח יחס של זיקה ואהבת הארץ, שייכות, אחריות ומעורבות כלפי החברה והמדינה על כלל מרכיביה; יחד עם נאמנות לערכים הומניסטיים ודמוקרטיים כלל-אנושיים.
- יא. **"תלמוד המביא לידי מעשה":** תכני הלימוד יתחברו לאורחות חייהם של התלמידים, כחלק מבניין זהותם, במעגלים של יחס בין אדם לחברו ולסביבתו, אחריות ותרומה לחברה ולקהילה, שייכות לעם היהודי ולמורשתו, מעורבות ומנהיגות חברתית.
- יב. **מורשת קהילות ישראל:** מתן מקום של כבוד לביתו ולמשפחתו של הלומד, לקהילה ולהקשר התרבותי שמהם הוא בא, תוך ייצוג הולם של מגוון קולות, שיטות, מורשות וזהויות במסורות היהודיות ממזרח וממערב, בעבר ובהווה.
- יג. **ישראל והתפוצות:** מתן ביטוי להיבטים של העמיות היהודית על גווניה השונים, ולתחושת סולידריות ושותפות עם העם היהודי בתפוצות.

דרכי הוראה והערכה

הדרכים תיבחרנה על ידי המורים בהלימה לרוח התכנית, יעדיה ותכניה. מבין שלל האופציות תודגשנה האפשרויות הבאות:

א. הקניית מיומנויות בדרך של תרגול ושיחה - בהקניית המיומנויות הטקסטואליות ובשאלות המטא-טקסטואליות. למשל: מה אנו חושבים על הטקסט? מה התכנים או הערכים העיקריים העולים ממנו? האם תכנים אלה משמעותיים עבורנו היום וכיצד אנו יכולים ליצור מגע ערכי עם אותם טקסטים?

ב. למידת עמיתים - לימוד מאד חשוב הוא באמצעות הצגת נושא או טקסט על ידי התלמיד ניתוחו ודרכי הבנתו מחד תוך עמידה על שאלות רלוונטיות. לצד תגובותיהם של עמיתיו אם בסגנון ה"דיבייט" או כ"פרזנטציה". היתרונות הפדגוגיים בסגנון הוראה זה מאד בולטים: עמידה בפני קהל הצורך לרכז מידע ולהעבירו תוך עמידה בפרק זמן קצוב, כל תהליך ההכנה לקראת למידת העמיתים הוא לימוד בפני עצמו בבחינת "ומתלמידי יותר מכולם".

ג. לימוד חברותאי - לימוד עם אדם נוסף הוא לימוד קלאסי כפי שהתרחש ומתרחש בישיבות לדורותיהם. היתרונות של הלימוד החברותאי הוא בהליכה יחדיו, כעין פסיעה איטית אבל בטוחה לשם לימוד טקסט, ניתוחו והבנתו. ללא תיווך התלמידים יכולים להציע הבנות, תובנות ניתוח ופרשנות עצמאית. לאחר מכן במסגרת הדיונים במליאת הכיתה יכולים התלמידים לחוש בטוחים ולהציג את תובנותיהם על הטקסט, מושא דיוניהם.

ד. למידה בדרך חקר ודרכי הערכה חלופית במסגרת הרפורמה ללמידה משמעותית דרכי ההוראה יהיו מגוונות, ומהן ייגזרו גם דרכי הערכה חלופיות שאינן רק בחינות בכתב, כגון: PBL; פרויקטים; עבודות חקר, ניתוח סרטים בתחומים הרלוונטיים וכדומה. גם התכנית בתרבות יהודית ישראלית מציעה למורים לבחון דרכי הערכה חלופית בהתאם לרצונותיהם ולהתאמתם הפדגוגית לכיתות הספציפיות. כמובן, גם שאלות ההערכה במבחנים יכוונו ויותאמו על פי רוח התכנית ומטרותיה (שאלות ידע והבנה לצד שאלות של הבעת דעה, יישום אקטואלי וכד'). כמו כן, במסגרת הרפורמה גובשה נוסחה לחלוקת החומר שהיא 70/30 דהיינו 70% מן החומר יילמד כבסיס וכחובה על פי תכנית הלימודים, ואילו 30% יהיו פתוחים יותר ויאפשרו הרחבה והעמקה לבחירת המורים והתלמידים.

טבלה מתכללת לנושאי תכנית הלימודים בכיתות א-ט

מוקד התוכן	כיתה א	כיתה ב	כיתה ג	כיתה ד	כיתה ה	כיתה ו	כיתה ז	כיתה ח	כיתה ט
ערכים מובילים	"ואהבת לרעך כמוך"	ערך הלימוד, כיבוד הורים, ערך המשפחה	חברות ומנהיגות	ערבות הדדית	זיקה לעם ולארץ	מסורת וחינוך	אחריות ומעורבות	תיקון עולם	ערך החיים, חירות האדם וכבוד האדם
יצירות ויוצרים בארון הספרים היהודי	פתגמים ומימרות חכמה	"מתחילים ללמוד" מנהגים ומורשת קהילות	אגדות חז"ל (ספר האגדה)	פרקי אבות	"תפילת האדם": סידור, פיוט ושירי תפילה מודרניים	פרשה ומדרשה	הסיפור היהודי: אגדות, יומנים, ביוגרפיות – דמויות מופת	משנה ויסודות המשפט העברי	אגדות וספרות חז"ל סביב היחס לזולת
מעגלי חיים וחברה	שירה ופיוט עבריים בזיקה לארץ ישראל	שייכות למשפחה וקהילה	"בין אדם לחברו"	זמן יהודי-ישראלי	עם וארצו, ישראל והתפוצות	עצמאות אישית (בת/בר מצווה) ולאומית (מגילת העצמאות)	התבגרות והתגברות (בת/בר מצווה)	חברת מופת	"להיות אדם": ערכי חיים על פרשת דרכים במחשבה היהודית
לוח השנה היהודי-ישראלי	ראש השנה	שמחת תורה	יום הכיפורים	סוכות ושמיני עצרת	ראש השנה	שמחת תורה	יום הכיפורים	סוכות	ראש השנה
	חנוכה	פורים	יום הזיכרון למשפחה	ט"ו בשבט	עשרה בטבת וצומות החורבן	חנוכה	יום הזיכרון לרצח ראש הממשלה	ט"ו בשבט	עשרה בטבת וצומות החורבן
	פסח	שַׁלֵּשׁ רְגָלִים כחגים חקלאיים	שבת	יום הזיכרון לשואה ולגבורה	שַׁלֵּשׁ רְגָלִים כחגים חקלאיים	פורים	שבת	שבועות	פסח
	יום העצמאות	ל"ג בעומר	יום ירושלים	שבועות	מחזור מועדים ממלכתיים (ניסן-אייר)	פסח	ספירת העומר	ט"ו באב	מחזור מועדים ממלכתיים (ניסן-אייר)